

М.Я. Демчишин (Львівська комерційна академія, Україна)
**ДИНАМІКА ПОКАЗНИКІВ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ
В УМОВАХ СТАЛОГО РОЗВИТКУ***

У статті підкреслено важливість системного дослідження економічної безпеки держави. Проаналізовано стан параметрів моніторингу економічної безпеки і системи раннього попередження. Проведено порівняння показників економічної безпеки і сталого розвитку України.

Ключові слова: економічна безпека, сталий розвиток, системний аналіз сталого розвитку, індекс сталого розвитку, індекс економічного розвитку, непрямі податки, система раннього попередження.

Табл. 2. Рис. 5. Літ. 15.

М.Я. Демчишин (Львовская коммерческая академия, Украина)
**ДИНАМИКА ПОКАЗАТЕЛЕЙ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ
БЕЗОПАСНОСТИ УКРАИНЫ В УСЛОВИЯХ
УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ**

В статье подчеркнута важность системного исследования экономической безопасности государства. Проанализировано состояние параметров мониторинга экономической безопасности и системы раннего предупреждения. Проведено сравнение показателей экономической безопасности и устойчивого развития Украины.

Ключевые слова: экономическая безопасность, устойчивое развитие, системный анализ устойчивого развития, индекс устойчивого развития, индекс экономического развития, непрямые налоги, система раннего предупреждения.

М.У. Demchyshyn (Lviv Academy of Commerce, Ukraine)
**DYNAMICS OF UKRAINIAN ECONOMIC SECURITY INDICES
UNDER THE CONDITIONS OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT**

The article emphasizes the importance of systemic research of state economic security. The condition of monitoring parameters of economic security and the early warning systems are analyzed. The comparison is carried out between the economic security indices and the indices of sustainable development for Ukraine.

Keywords: economic security; sustainable development; system analysis of sustainable development; sustainable development index; economic development index; indirect taxes; early warning system.

Постановка проблеми. Безпека держави, у тому числі й економічна, завжди цікавила як у науковців, так і у звичайних громадян країни. Сталий розвиток країни і прямо, й опосередковано відображає, на якому рівні перебуває економіка, екологія, соціальна політика у державі. Тому зростає актуальність проблематики, пов'язаної з аналізом показників економічної безпеки та сталого розвитку держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Необхідно зазначити, що аналізу проблем, які склалися в галузі дослідження рівня економічної безпеки держави, приділяється значна увага вітчизняними дослідниками, серед яких О.І. Барановський [3], С.М. Дробишевський [13], М.М. Єрмошенко [5], І.П. Мойсе-

* статтю підготовлено на основі доповіді на XI-му міжнародному науковому семінарі «Сучасні проблеми інформатики в управлінні, економіці, освіті та екології» (2–7 липня 2012 р., Київ – оз. Світязь).

енко [6; 7]. Так, О.В. Озаріною [10] досліджено доцільність використання системного підходу до аналізу економічної безпеки, проведено структурний аналіз економічної безпеки держави за системним підходом. В.С. Пономаренко, Т.С. Клебанова, Н.Л. Чернова [11] досліджували економічну безпеку регіону. В.Т. Шлемко та І.Ф. Бінько [15] проаналізували найважливіші складові економічної безпеки.

Концепція сталого розвитку – одна із найперспективніших ідеологій збалансованого світового розвитку, яка передбачає єдність економічної, соціальної й екологічної складових і таким чином відображає рівень безпеки країни. Аналіз сталого розвитку України постійно проводиться вітчизняними вченими, зокрема здійснено компаративний аналіз регіонів України за індексом сталого розвитку та індексом гармонізації на основі удосконаленої методики вимірювання процесів сталого розвитку [2]. На сайті Світового центру даних з геоінформатики та сталого розвитку [12] подається і постійно оновлюється інформація про сталий розвиток у кожній країні світу. Про важливість концепції сталого розвитку економіки для України як домінуючої ідеології розвитку людської цивілізації у XXI ст., проголошеної Конференцією ООН з питань навколишнього середовища і розвитку, яка відбулася 1992 р. в м. Ріо-де-Жанейро (Бразилія), що основою розв'язання гострих соціально-економічних і ресурсно-екологічних проблем є перехід до моделі сталого розвитку, наголосив у своїй статті В. Трегобчук [14].

Невирішені частини проблеми. Незважаючи на різноплановість і ґрунтовність праць, присвячених дослідженню рівня економічної безпеки держави та показників її сталого розвитку, проблема системного підходу залишається недостатньо вивченою.

Метою дослідження є вивчення динаміки показників рівня економічної безпеки України, а також показників сталого розвитку і непрямих податків та їх порівняння.

Основні результати дослідження. Нинішній економічний стан України є критичним, незважаючи на спроби влади охарактеризувати його як досить стабільний. Руйнівні процеси, які відбуваються в економіці України, можуть стати незворотними і призвести до втрати державності чи, в кращому разі, забезпечити Україні роль другорядної держави або сировинного придатку високорозвинутих країн [15]. Щоб домогтися економічного зростання або хоча б зупинити негативні процеси, потрібно системно проаналізувати рівень економічної безпеки держави.

Зважаючи на проблему системного дослідження економічної безпеки, нами запропоновано застосування системи раннього попередження, яка складається з двох основних напрямів: системи раннього попередження кризи і забезпечення певного рівня економічної безпеки. Одна з цих складових – система раннього попередження кризи – передбачає дослідження стану або розвитку системи, системного аналізу сталого розвитку держави.

Згідно із запропонованим системним підходом, необхідно дослідити динаміку таких показників: 1) індикаторів рівня економічної безпеки; 2) індексів сталого розвитку; 3) непрямих податків як параметрів системи раннього попередження.

У наказі Міністерства економіки України №60 від 02.03.2007 «Методика розрахунку рівня економічної безпеки України» [1] наведено перелік показників, які характеризують рівень економічної безпеки України. Розглянемо детальніше окремі з них.

Отже, предметом наших досліджень у контексті системного дослідження економічної безпеки держави є валовий внутрішній продукт (ВВП), валовий внутрішній продукт на 1 особу, капітальні інвестиції, середньомісячна заробітна плата, відсоткові ставки банків у національній валюті (за кредитами і за депозитами), індекси сталого й економічного розвитку і непрямі податки у цілому, а також окремі з них – податки на міжнародну торгівлю та зовнішні операції, акцизний збір і податок на додану вартість (ПДВ).

Вибір досліджуваного часового періоду – 2005–2011 рр. – продиктований тим, що особливе зацікавлення викликали отримані результати докризового 2008 р., а також 3 років до 2008 р. (2005–2008 рр.) і 3 років після 2008 р. (2009–2011 рр.). Для досягнення точності та ймовірності досліджень і зроблених висновків усі дані було проіндексовано за цінами базового 2005 року.

Результати статистичного аналізу динаміки на основі ланцюгових абсолютних приростів (зменшень) і середньорічного абсолютного приросту/зменшення, наведені у табл. 1, не дозволяють провести повноцінний аналіз динаміки, оскільки для кожного досліджуваного показника характерні свої одиниці вимірювання та розмір.

Таблиця 1. Абсолютні прирости/зменшення непрямих податків та індикаторів економічної безпеки в Україні за 2006–2011 рр.*

Показник	Роки						Середньорічний абсолютний приріст
	2005/ 2006	2006/ 2007	2007/ 2008	2008/ 2009	2009/ 2010	2010/ 2011	
Непрямі податки, млрд. грн.	11,19	4,87	16,05	-22,1	4,80	45,23	9,558
ПДВ, млрд. грн.	11,28	0,52	12,18	-10,5	1,82	14,61	4,986
Акцизний збір, млрд. грн.	-0,21	0,38	-0,04	3,91	1,26	2,98	1,381
Податки на міжнародну торгівлю та зовнішні операції, млрд. грн.	0,24	1,06	0,14	-3,93	0,79	1,47	-0,04
Валовий внутрішній продукт, млрд. грн.	46140	66281	41850	-84670	45889	87331	33803
Валовий внутрішній продукт на 1 особу, грн.	1049	1487	969	-1781	1058	1974	792,9
Капітальні інвестиції, млн. грн.	22313	37639	-165	-63038	-10959	30484	2712,4
Середньомісячна заробітна плата, грн.	126,8	105,4	96,6	-68,3	81,8	142,7	80,8
Відсоткові ставки банків у національній валюті (за кредитами), %	-1,00	-1,00	3,40	-0,60	-0,20	0,20	0,133
Відсоткові ставки банків у національній валюті (за депозитами), %	-0,90	0,60	1,70	-2,80	0,30	0,37	-0,12

* розраховано за [4; 8; 9; 12].

Тому більш наочне виявлення тенденцій розвитку всіх досліджуваних показників здійснено за допомогою ланцюгових темпів зростання або спаду і середньорічного темпу зростання/спаду (табл. 2).

Таблиця 2. Темпи зростання/спаду непрямих податків та індикаторів економічної безпеки в Україні за 2006–2011 рр.*

Показник	Роки						Середньо річний темп зростання
	2005/ 2006	2006/ 2007	2007/ 2008	2008/ 2009	2009/ 2010	2010/ 2011	
Непрямі податки, млрд. грн.	1,157	1,059	1,184	0,786	1,059	1,495	1,104
ПДВ, млрд. грн.	1,333	1,012	1,267	0,819	1,038	1,297	1,111
Акцизний збір, млрд. грн.	0,973	1,050	0,995	1,487	1,106	1,226	1,127
Податки на міжнародну торгівлю та зовнішні операції, млрд. грн.	1,039	1,169	1,019	0,473	1,223	1,340	0,993
Валовий внутрішній продукт, млрд. грн.	1,105	1,136	1,076	0,858	1,090	1,157	1,065
Валовий внутрішній продукт на 1 особу, грн.	1,112	1,143	1,081	0,862	1,095	1,162	1,071
Капітальні інвестиції, млн. грн.	1,201	1,282	0,999	0,631	0,898	1,314	1,023
Середньомісячна заробітна плата, грн.	1,157	1,113	1,093	0,940	1,077	1,124	1,082
Відсоткові ставки банків у національній валюті (за кредитами), %	0,939	0,935	1,236	0,966	0,988	1,012	1,008
Відсоткові ставки банків у національній валюті (за депозитами), %	0,894	1,079	1,207	0,717	1,042	1,050	0,985

* розраховано за [4; 8; 9; 12].

До 2008 р. переважно для всіх показників характерною є тенденція щорічного зростання. У 2009 р. порівняно з кризовим 2008 р. відбулося зменшення майже всіх показників: обсяг ВВП знизився на 14,2%, обсяг ВВП на 1 особу – на 13,8%, розмір капітальних інвестицій знизився на 36,9%, середньомісячна заробітна плата – на 6,0%, відсоткові депозитні ставки знизились на 28,3%, кредитні ставки – на 3,4%, розмір непрямих податків у цілому – на 21,4%, податок на додану вартість – на 18,1%, податки на міжнародну торгівлю та зовнішні операції – на 52,7%. Тільки один показник – акцизний збір – у 2009 р. порівняно з 2008 р. зріс на 48,7%.

Якщо аналізувати середньорічний темп зростання чи спаду досліджуваних показників (табл. 2), то можна стверджувати, що за період з 2006 р. по 2011 р. відбувалося щорічне зростання і взагалі криза несуттєво вплинула на динаміку індикаторів економічної безпеки та фіскальних параметрів. У той же час графік темпів зростання/зниження (рис. 1) демонструє, наскільки все ж таки криза 2008 р. вплинула на основну тенденцію розвитку непрямих податків та індикаторів економічної безпеки України – у 2009 р. порівняно з 2008 р. відбувся різкий стрибок всіх досліджуваних показників зі зростання на зниження. Лише для акцизного збору було характерним одноосібне зростання у 2009 р. порівняно з 2008 р., що досить наочно відображено на рис. 1.

Графічний аналіз динаміки окремих видів непрямих податків – ПДВ, акцизного збору і податків на міжнародну торгівлю та зовнішні операції (рис. 2) також відображає різну поведінку досліджуваних показників у докризовий і післякризовий періоди. До 2008 р. спостерігалось зростання розміру непрямих податків і загалом, і за окремими видами непрямих податків. У 2009 р. відбулося різке зменшення цих показників. Тільки щодо такого виду непрямих податків, як акцизний збір залишилась тенденція до зростання, що можна

пояснити економічною політикою держави, яка за допомогою підвищення акцизного збору збільшувала дохідну частину державного бюджету.

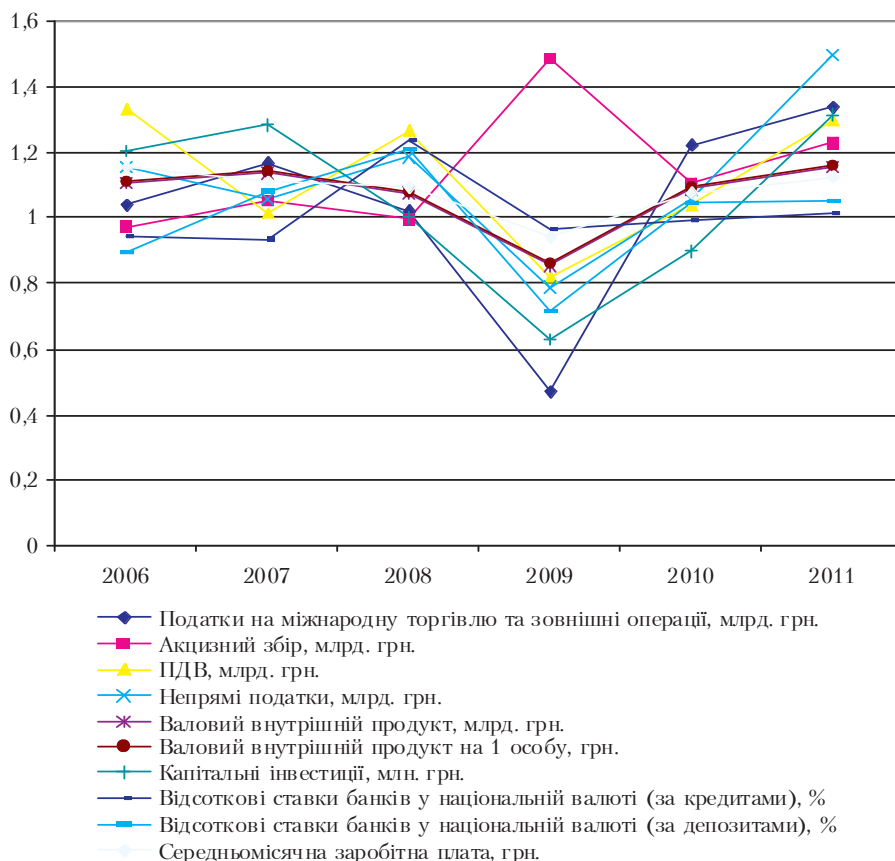

Рис. 1. Показники аналізу динаміки непрямих податків та індикаторів економічної безпеки в Україні за 2006–2011 рр., розраховано за [4; 8; 9; 12]

Вивчення динаміки показників економічної безпеки в умовах сталого розвитку дає змогу простежити динаміку індикаторів сталого розвитку – індексів сталого розвитку. Також необхідно проаналізувати динаміку економічної складової сталого розвитку – індексів економічного розвитку (рис. 3).

Спочатку звернемо увагу на безпосереднє значення індексів сталого й економічного розвитку – від 0,2 до 1,1 (доволі низький рівень). На жаль, доводиться констатувати той факт, що Україна за показниками сталого розвитку потрапила у рейтингову групу, в яку входять Еквадор, Філіппіни, Непал, Монголія, Нікарагуа, В'єтнам, Киргизія, Гватемала, Молдова, Болівія, Ботсвана, Аргентина, Таїланд. Неповний перелік країн, у групу яких за станом сталого розвитку потрапила Україна, відображає досить негативну ситуацію в нашій країні.

Стосовно динаміки за період до кризи можна стверджувати, що індекс сталого розвитку та індекс економічного розвитку мали досить яскраво виражену тенденцію зростання. У 2008 р. відбулося дуже різке зниження індексу

економічного розвитку, тобто цей факт відображає вплив економічної кризи 2008 року. Індекс сталого розвитку у 2008 р. ще не зазнав зниження, та у 2009 р. почалося постійне щорічне зниження індексу сталого розвитку, що відображає реальний негативний стан у країні. За період 2008–2011 рр. спостерігалася тенденція постійного щорічного зниження індексу економічного розвитку, його значення є набагато меншим за рівень передкризового 2007 р., що разом відображає негативну ситуацію у нашій економіці.

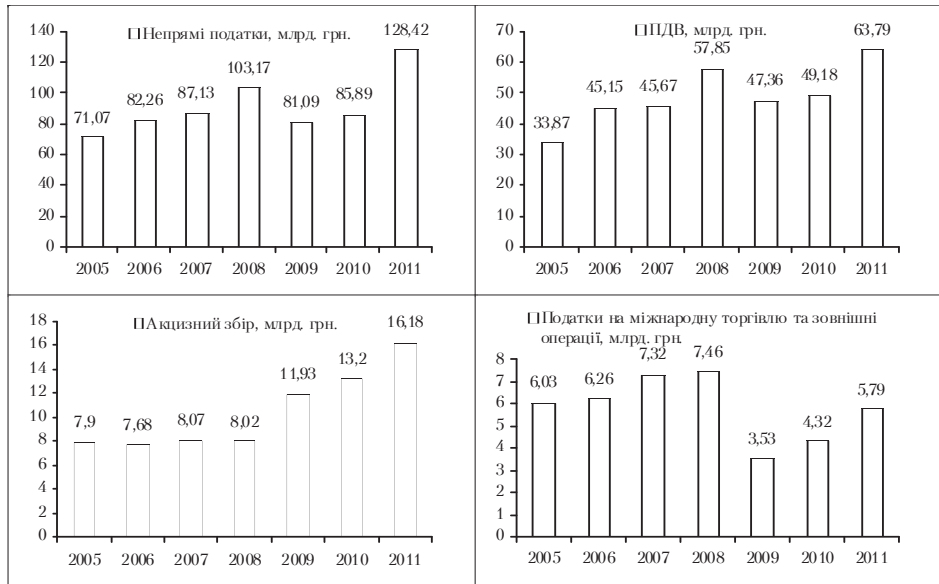

Рис. 2. Динаміка непрямих податків в Україні у 2005–2011 рр., розроблено за [4]

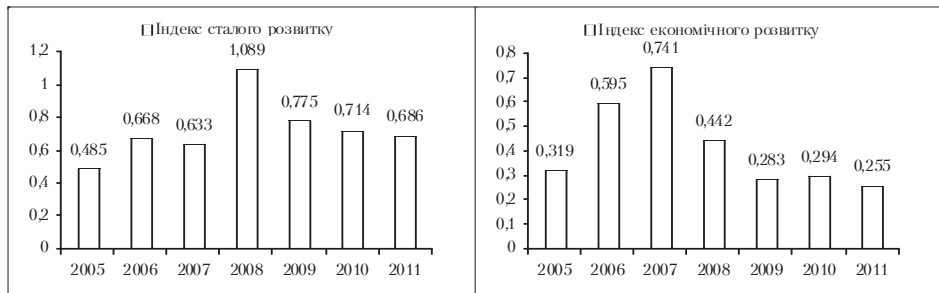

Рис. 3. Динаміка показників сталого розвитку в Україні у 2005–2011 рр., розроблено за [12]

Розглянемо детальніше тенденції розвитку показників сталого розвитку, порівнюючи їх із параметрами системи раннього попередження кризи – непрямими податками.

Зокрема, порівнюючи динаміку індекса сталого розвитку і непрямих податків (рис. 4), можна звернути увагу на співвідношення поведінки цих показників у період до кризи, під час кризи і після неї.

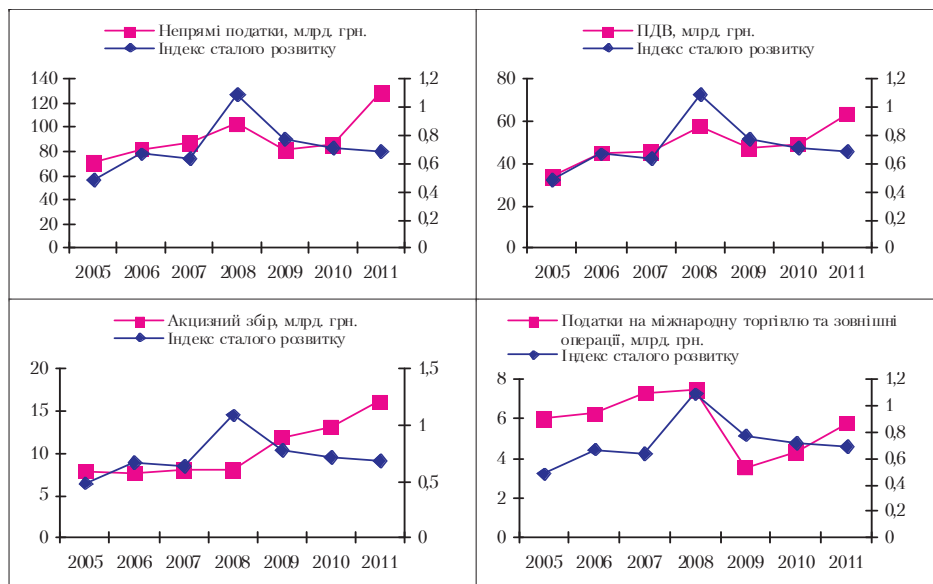

Рис. 4. Порівняння непрямих податків та індексу сталого розвитку в Україні у 2005–2011 рр., розроблено за [4; 12]

Порівнюючи лінії поведінки, які відображають тенденції розвитку індексу сталого розвитку та непрямих податків до кризи, слід зазначити, що ці лінії майже збігаються. У передкризовому 2007 р. лінія непрямих податків як у цілому, так і за окремими видами було трохи вищою за лінію індексу сталого розвитку. За період з 2009 р. по 2011 р. спостерігається досить значне відхилення між цими лініями. У 2011 р. знову лінія непрямих податків знаходиться вище за лінію індексу сталого розвитку.

Порівнюємо лінії поведінки індексу економічного розвитку й непрямих податків. Відомо, що у передкризовий період до 2007 р. в Україні склалася досить стабільна економічна ситуація, яка також відображається зростанням (рис. 5) індексу економічного розвитку. Лінія непрямих податків була набагато рівнішою за лінію індексу економічного розвитку. Тобто за економічного зростання непрямі податки, хоча й збільшувалися, але не дуже суттєво. У 2008 р. знову спостерігається перетин ліній, які показують тенденцію зміни досліджуваних показників. Тільки для такого непрямого податку, як податки на міжнародну торгівлю та зовнішні операції, поведінка двох ліній є іншою. Після 2008 р. індекс економічного розвитку має тенденцію до зниження, непрямі податки – тенденцію до зростання.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, порівняння динаміки показників сталого розвитку і непрямих податків є важливим для виявлення і раннього попередження кризи.

Використання системного підходу у дослідженні рівня економічної безпеки України дозволяє виявити чинники, які можуть як сприяти, так і гальмувати сталий розвиток, і є дуже актуальним на сучасному етапі розвитку в Україні.

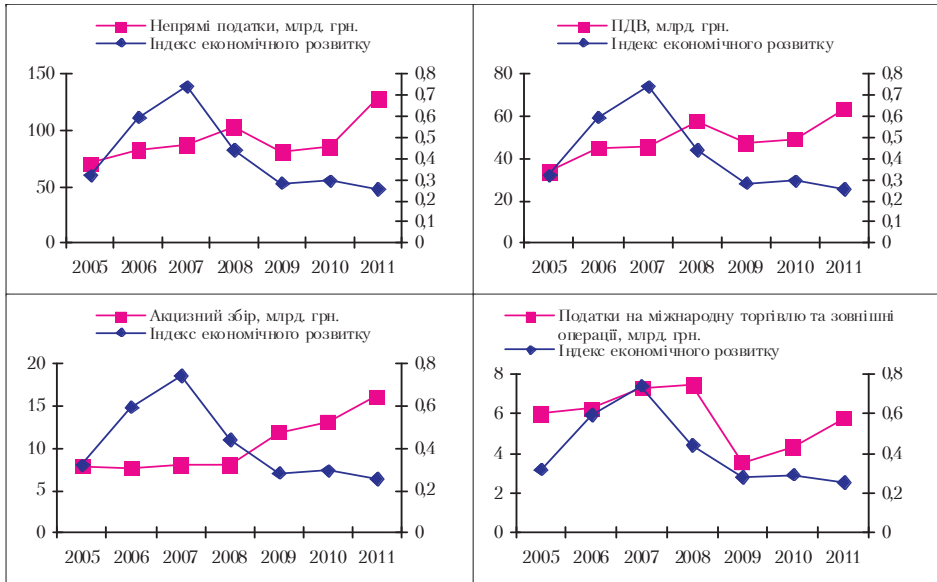

Рис. 5. Порівняння непрямих податків та індекса економічного розвитку в Україні у 2005–2011 рр., розроблено за [4; 12]

Подальші наукові дослідження мають стосуватися дослідження впливу показників системи раннього попередження кризи, зокрема фіскальних параметрів, на показники сталого розвитку та індикатори рівня економічної безпеки держави, тобто побудови економіко-математичних моделей, які відобразатимуть ці залежності.

1. Про затвердження Методики розрахунку рівня економічної безпеки України: Наказ Міністерства економіки України від 02.03.2007 № 60 // zakon1.rada.gov.ua.
2. Аналіз сталого розвитку: глобальний і регіональний контексти: У 2 ч. / Міжнар. рада з науки (ICSU) та ін.; Наук. кер. М.З. Згуровський. – К.: НТУУ «КПІ», 2010. – Ч. 2: Україна в індикаторах сталого розвитку. – 356 с.
3. Барановський О.І. Фінансові кризи: передумови, наслідки і шляхи запобігання: Монографія. – К.: КНТЕУ, 2009. – 754 с.
4. Бюджет та економіка. Основні тенденції 2010 року / І.Ф. Щербина, А.Ю. Рудик, В.В. Зубенко, І.В. Самчинська; ІБСЕД, Проект «Зміцнення фінансової ініціативи», USAID. – К.: Зовнішторгвидав України, 2010. – 12 с.
5. Єрмошенко М.М., Горячева К.С. Фінансова складова економічної безпеки: держава і підприємство: Наукова монографія. – К.: Національна академія управління, 2010. – 232 с.
6. Мойсєнко І.П. Концептуальні основи формування економічної безпеки держави // Основи економічної безпеки України: Колективна наук. монографія / За заг. ред. І.П. Мойсєнко; ЛьвівДУВС. – Львів: СПОЛОМ, 2011. – С. 15–26.
7. Мойсєнко І.П. Особливості формування економічної безпеки України в умовах кризи // Збірник наукових праць НУДПСУ. – 2011. – №1. – С. 345–355.
8. Монетарний та фінансовий розвиток. Процентні ставки // Бюлетень Національного банку України. – 2011. – №5. – С. 51–53.
9. Національні рахунки. Доходи населення // Державна служба статистики України // ukrstat.gov.ua.
10. Озаріна О.В. Використання системного підходу при аналізі складових економічної безпеки держави // Прометей. – 2008. – Вип. 3. – С. 26–31.
11. Пономаренко В.С., Клебанова Т.С., Чернова Н.Л. Экономическая безопасность региона: анализ, оценка, прогнозирование: Монография. – Х.: ИНЖЭК, 2004. – 144 с.

12. Профілі країн (СЦД-Україна) // Світовий центр даних з геоінформатики та сталого розвитку // wcd.org.ua.

13. Разработка методики построения и ежеквартального мониторинга индикаторов финансовой нестабильности на развивающихся рынках / С.М. Дробышевский, П.В. Трунин, А.А. Паллий, А.Ю. Кнобель. – М.: ИЭПП, 2006. – 48 с.

14. *Трегобчук В.* Концепція сталого розвитку для України // Вісник НАН України. – 2002. – №2. – С. 18–22.

15. *Шлемко В.Т., Бінько І.Ф.* Економічна безпека України: сутність і напрямки забезпечення: Монографія. – К.: НІСД, 1997. – 144 с.

Стаття надійшла до редакції 31.07.2012.